

М. У. БУРАКОВА

(г. Гомель, УА “Гомельскі дзяржаўны тэхнічны ўніверсітэт імя П. В. Сухого”)

АСАБЛІВАСЦІ АБРЭВІЯТУРНЫХ ТЭРМІНАЎ ЭЛЕКТРАТЭХНІКІ

Імкненне сучаснай электратэхнічнай тэрміналогіі да сістэматызацыі сваёй унутранай структуры рэалізуецца ў працэсе ўпарадкавання тэрміналогіі. У артыкуле разглядаецца адзін з прадуктыўных спосабаў утварэння тэрмінаў электратэхнікі – абрэвіяцыя. Выяўлены некаторыя заканамернасці ўтварэння і выкарыстання абрэвіятур у складзе электратэхнічнай тэрміналогіі.

Сучаснай электратэхнічнай тэрміналогіі ўласціва імкненне да сістэматызацыі сваёй унутранай структуры, адзінства яе значэння і знешняй формы, што абумоўлена спецыфікай галіны. Дадзенае імкненне рэалізуецца ў працэсе ўпарадкавання тэрміналогіі. Праца па ўпарадкаванні тэрмінаў у галіне з’яўляецца працаёмкім працэсам, бо яна праходзіць на некалькіх узроўнях: лакальным, дзяржаўным, міждзяржаўным і міжнародным. Акрамя гэтага, стандарты абнаўляюцца дастаткова павольна, каб своечасова ўлічваць усе змены, якія адбываюцца ў галіне.

Тэрміналогія электратэхнікі з’яўляецца дастаткова ўсталяванай. Асноўныя тэрміны рэгіструюцца ў стандартах. Нягледзячы на гэта, пры выкарыстанні тэрмінаў сустракаюцца разыходжанні, бо пры выкананні сваіх задач спецыялісты кіруюцца не толькі стандартамі, але і іншымі тэхнічнымі дакументамі і рэгламентамі.

У сувязі з неабходнасцю дакладна і поўна называць новыя сучасныя з’явы ў навуцы, тэхніцы, вытворчасці і адлюстроўваць іх найбольш істотныя прыметы адбываецца з’яўленне вялікай колькасці складаных слоў, якія “неабходны не толькі для задавальнення патрэбы ў новых словах, але таксама і таму, што вельмі часта сапраўды існуе патрэба выразіць дзве ідэі ў адным слове” [2, с. 46].

У сучасным працэсе тэрмінаўтварэння актыўна выкарыстоўваецца абрэвіяцыя, якая прадстаўляе пэўны семіятычны працэс скарачэння лінейнай даўжыні, дзе частка выступае замест цэлага. У выніку фарміруецца новы знак другаснай намінацыі, які і называецца абрэвіятурай.

Аб’ектам нашага даследавання з’яўляюцца тэрміналагічныя абрэвіатуры электратэхнікі рускай і беларускай моў з мэтай выяўлення заканамернасцей іх утварэння, устанаўлення характэрных адметнасцей іх выкарыстання для далейшага ўключэння ў склад электроннага руска-беларускага слоўніка адпаведнай галіны.

Крыніцай для выяўлення тэрмінаў электратэхнікі паслужылі падручнікі, вучэбна-метадычныя дапаможнікі і даведнікі па электратэхніцы. Метадам суцэльнай выбаркі намі было выяўлена каля 250 актыўнаўжывальных тэрміналагічных адзінак абрэвіатур электратэхнікі.

Скарочаныя знакі (абрэвіатуры) утвараюць у мове пэўную падсістэму з уласнымі заканамернасцямі функцыянавання. У аснове тыпалогіі абрэвіатур ляжыць спосаб скарачэння пачатковага наймення да склада (складоў) або да ініцыяла (ініцыялаў). Адпаведна абрэвіатуры дзеляцца на складовыя, ініцыяльныя і змешаныя, якія спалучаюць склады і ініцыялы.

У складзе кожнай абрэвіатуры ёсць кампанент, з якога пачынаецца яе дэшыфроўка. Такі кампанент атрымлівае статус апорнага, які сустракаецца ў адным і тым жа значэнні ў складзе розных абрэвіатур. Будучы апорным пры ўспрыманні і дэшыфроўцы, апорны кампанент з’яўляецца ядзерным у структуры значэння абрэвіатуры і можа замяняць дадзеную адзінку ў маўленні.

Пад скарачэнне падпадае вялікая колькасць электратэхнічных тэрмінаў, якія абазначаюць абсталяванне, працэсы, розныя велічыні, тэхналогіі. Аналіз выяўленых з навукова-тэхнічнай і вучэбнай літаратуры абрэвіатур паказвае наяўнасць пэўных заканамернасцей утварэння і выкарыстання. Так, большасць скарачэнняў тэхнічных тэрмінаў пазначаецца загалоўнымі пачатковымі літарамі ўсіх слоў-кампанентаў ці ўтвораны ініцыяльныя абрэвіатуры, напрыклад: *АВР* – *автоматический ввод резерва* // *АВР* – *аўтаматычны ўвод рэзерву*; *АПВ* – *автоматическое повторное включение* // *АПВ* – *аўтаматычнае паўторнае ўключэнне*; *ВНА* – *выключатель нагрузки автогазовый* // *ВНА* – *выключальнік нагрукі аўтагазавы*; *ВНР* – *выключатель нагрузки ручной* // *ВНР* – *выключальнік нагрукі ручны*; *ВРУ* – *вводное распределительное устройство* // *УРП* – *уступная размеркавальная прылада*; *ДГУ* – *дизель-генераторная установка* // *ДГУ* – *дызель-генератарная ўсталёўка*; *ЗРУ* – *закрытое распределительное устройство* // *ЗРУ* – *закрытая размеркавальная прылада*; *ИБП* – *источник бесперебойного питания* // *КБС* – *крыніца бесперабойнага сілкавання*; *КЗ* – *короткое замыкание* // *КЗ* – *кароткае замыканне*; *КИП* – *контрольно-измерительный прибор* // *КВП* – *кантрольна-вымяральны прыбор*; *КРУ* – *комплектное распределительное устройство* // *КРП* – *камплектная размеркавальная прылада*; *КСО* – *камера сборная одностороннего обслуживания* // *КЗА* – *камера зборная аднабаковага абслугоўвання*; *КТП* – *комплектная трансформаторная подстанция* // *КТП* – *камплектная трансфарматарная падстанцыя*; *МТЗ* – *максимальная токовая защита* // *МТА* – *максімальная токавая абарона*; *НКУ* – *низковольтное комплектное устройство* // *НКП* – *нізковольтная камплектная прылада*; *НН* – *низкое напряжение* // *НН* – *нізкая напруга*; *ОМП* – *определение места повреждения* // *ВМП* – *вызначэнне месца пашкоджання*; *ОПН* – *ограничитель перенапряжений* // *АПН* – *абмежавальнік перананпружанняў*; *ПО* – *программное обеспечение* // *ПЗ* – *праграмнае забеспячэнне*; *ОЗЗ* – *однофазное замыкание на землю* // *АЗЗ* – *аднафазнае замыканне на зямлю*; *ПНР* – *пусконаладочные работы* // *ПНР* – *пуская-наладачныя работы*; *ПВВТ* – *предохранитель-выключатель выхлопного типа* // *ЗВВТ* – *засцерагальнік-выключальнік выхлопнага тыпу*; *КТП* – *комплектная трансформаторная подстанция* // *КТП* – *камплектная трансфарматарная падстанцыя*; *ПУЭ* – *правила устройства электроустановок* // *ППЭ* – *правілы прылады электраўстановак*; *РВУ* – *разъединитель внутренней установки* // *РУУ* – *раз'яднальнік унутранай усталёўкі*; *РВЗ* – *разъединитель внутренней установки с заземляющими ножами* // *РУЗ* – *раз'яднальнік унутранай усталёўкі з заземляльнымі нажамі*; *РЗА* – *релейная защита и автоматика* // *РАА* – *рэлейная абарона і аўтаматыка і інш.* [1; 3; 4]. У доследнай выбарцы ініцыяльныя скарачэнні складаюць амаль 85% у рускай і беларускай мовах. Так, выкарыстоўваюцца абрэвіатуры, утвораныя з пачатковых дзвюх ці адной літар слоў поўнага наймення. Гэта могуць быць тэкставыя, ці аўтарскія абрэвіатуры, якія функцыянуюць у межах толькі пэўнага аўтарскага тэксту, напрыклад: *зд* – *задатчик* // *зд* – *задатчык*, *кл* – *клапан* // *кл* – *клапан*, *к* – *компенсатор* // *к* – *кампенсатар*; і агульнапрынятыя, якія фіксуюцца ў афіцыйных даведніках і з'яўляюцца часткай лексічнай сістэмы мовы. Працэнт такіх скарачэнняў невялікі, але яны абазначаюць частотныя паняцці.

У абрэвіатурах, якія змяшчаюць імя чалавека, першая літара яго імя заўсёды будзе загалоўнай. У асноўным, гэта характэрна для адзінак вымярэння (*Вт* – *Ватт* // *Вт* – *Ват*, *Гц* – *Герц* // *Гц* – *Герц*).

Даволі распаўсюджаны абрэвіатуры электратэхнікі для скарачанага наймення сінанімічных тэрмінаў. Напрыклад, тэрмін *комплектное распределительное устройство наружной установки* // *камплектная размеркавальная прылада вонкавай усталёўкі* даецца як абрэвіатура *КРУН* // *КРПВУ* ці *КРН* // *КРП*.

Як відаць, у выніку ўтварэння розных абрэвіатурных тэрмінаў яны ўступаюць у сінтаксічныя адносіны. Напрыклад, поўны тэрмін *пункт секционирования столбовой воздушной линии электропередачи* // *пункт секцыянавання слупковай паветранай лініі элект-*

траперадачы падаецца як абрэвіатура ПССВЛЭ // ПССПЛЭ, а сінанімічныя да яго тэрміны – як автоматический пункт секционирования // аўтаматычны пункт секцыянавання ці – як АПС // АПС.

У выніку аналізу такога тыпу сінанімічных тэрмінаў-абрэвіатур назіраецца неадпаведнасць паводле колькасці кампанентаў (параўн. ПССУ і ПСУ ці ПУС).

Адзначым, што раўназначныя сінонімы могуць быць няпоўнымі, г. зн. могуць супадаць па значэнні, але адрознівацца па ўжыванні. Справа ў тым, што ў складзе адабрэвіатурных вытворных ужываюцца, як правіла, менавіта абрэвіатуры, а не зыходныя поўныя словазлучэнні. Крытэрыямі ўстанаўлення сінанімічнасці адзінак у сістэме абрэвіяцыі з'яўляюцца тоеснасць сэнсавага значэння і магчымасць узаемазамяняльнасці ўнутры канкрэтных тэхнічных кантэкстаў.

Кожны тэрмін электратэхнікі з'яўляецца адзінкай цэласных рода-відавых адносін. Адзін і той жа тэрмін можа быць на адным узроўні відавым, а на наступным узроўні – радавым. Рода-відавныя адносіны спрыяюць стварэнню цэласнасці і строгай шмат'яруснай структуры электратэхнічнай тэрміналагічнай сістэмы і дазваляюць сапраўды вызначыць семантычную сувязь тэрміна з іншымі тэрмінамі.

Родавыя і відавныя тэрміны могуць знаходзіцца ў сінанімічных адносінах. Родавы тэрмін валодае больш шырокім значэннем за відавы, што дазваляе яму ў прафесійнай камунікацыі замяніць відавы тэрмін, г.зн. служыць сінонімам відавых тэрмінаў. Напрыклад: тыпы апор высакавольтных ліній ПТ2-К, ПТ1, ПТ2, ПТ2С, АТ2-К часта ўжываюцца замест ПТ2-К, а родавым тэрмінам для ўсіх іх з'яўляецца ВЛ 110 кВ. Але відавы тэрмін не можа замяніць родавы. Тэматычная стратыфікацыя вылучаных электратэхнічных абрэвіяцыйных тэрмінаў садзейнічае выяўленню іх сістэмнасці і ў функцыянальным плане.

Такім чынам, абрэвіяцыя служыць павышэнню выніковасці камунікацыі спецыялістаў пэўнай галіны. Абрэвіатуры ўяўляюць сабой вынік другаснай намінацыі, выконваюць галоўным чынам ідэнтыфікацыйную і класіфікацыйную ролю, іх з'яўленне нярэдка сведчыць аб актуальнасці абазначанай імі з'явы ў пэўны часавы інтэрвал.

Папаўненне і выкарыстанне шэрагу абрэвіатурных вытворных адзінак прыводзіць да ўтварэння словаўтваральных гнездаў, зыходнымі словамі якіх выступаюць абрэвіатуры. Выяўляецца пэўная раўнавага паміж патрэбамі выразаў, для задавальнення якіх ствараецца ўсё большая колькасць спецыяльных і адпаведна больш рэдкіх адзінак, і натуральнай інерцыяй, накіраванай на захаванне абмежаванай колькасці агульных і ўжывальных адзінак.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1 Бензарь, В. К. Словарь-справочник по электротехнике, промышленной электронике и автоматике / В. К. Бензарь. – 2-е изд., перераб. и доп. – Минск: Выш. шк., 1985. – 176 с.

2 Винокур, О. Г. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / О. Г. Винокур // Труды Моск. ин-та истории, философии и литературы. – Т. V. : Сб. статей по языкознанию. 1939. – С. 3 – 54.

3 Лугинский, Я. Н. Англо-русский словарь по электротехнике и электроэнергетике = English-Russian dictionary of electrical and power engineering : с указанием русских терминов : около 45000 терминов / Я. Н. Лугинский, М. С. Фези-Жилинская, Ю. С. Карибов. – 4-е изд., испр. – М. : РУССО, 2003. – 611 с.

The desire of modern electrical engineering terminology to systematize its internal structure is realized in the process of ordering terminology. The article deals with one of the productive ways of forming electrical engineering terms – abbreviation. Some regularities of the formation and use of abbreviations in electrical engineering terminology have been revealed.